

impact regional investment climate and why is the system of indicators evaluating the investment attractiveness of the agricultural sector should include indicators that characterize all by its constituent units.

Key words: investment attractiveness, investment climate, investment attractiveness of enterprises, integrated indicator, rating assessment.

Милян Я. Суть формирования и факторы влияния на инвестиционную привлекательность предприятий

Раскрыта сущность инвестиционной привлекательности предприятия. Классифицированы ее факторы. Выделены и охарактеризованы составляющие внешних и внутренних факторов. Показано на что именно влияет региональный инвестиционный климат и почему именно в систему индикаторов оценки инвестиционной привлекательности предприятий аграрного сектора необходимо включать показатели, характеризующие все определенные составляющие ее формирования.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность предприятия, интегральный показатель, рейтинговая оценка.

УДК 631.11

МАЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПІДПРИЄМСТВА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ю. Соловей, здобувач

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. У сільському господарстві України спостерігаємо різко виражену поляризацію груп виробників за їх розмірами. З одного боку, майже половина обсягу валової продукції галузі припадає на кілька мільйонів дрібних господарств населення, а з іншого – зростає значущість великих і особливо великих сільськогосподарських підприємств. Така організаційна структура піддається критиці. Господарства населення характеризуються загалом низьким рівнем товарності виробництва, в основній своїй масі вони не докладають зусиль до його інтенсифікації на інноваційній основі. Зростання ж частки виробництва у великих агроформуваннях веде до диспропорцій у розвитку окремих сільськогосподарських галузей, нерідко супроводжується порушенням принципів екологічного виробництва. Проміжною ланкою між зазначеними групами агровиробників є малі сільськогосподарські підприємства. Їх розвиток мав би вирішувати проблеми, пов'язані з надто низькою концентрацією виробництва в особистих селянських господарствах та її надконцентрацією в структурах агрохолдингового типу. Однак сектор аграрної економіки, представлений такими підприємствами, залишається малопотужним. Для з'ясування його перспектив потрібен аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку малих сільськогосподарських підприємств, який в окремих регіонах країни характеризується певними відмінностями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку в Україні малих сільськогосподарських підприємств розглядають у своїх працях А. Буряк, О. Гальцова, А. Збарська, І. Костирко, Ю. Макаренко, О. Назаркевич, О. Талавира, Г. Ткачук, Т. Яворська, З. Янченко, І. Яців та інші автори. Вони обґрунтовують місце цієї категорії виробників у вітчизняному сільському господарстві, їх сильні сторони й проблеми функціонування, обґрунтовують можливості вирішення останніх.

До переваг таких господарств Ю. Макаренко відносить дуже високу мотивацію до якнайефективнішого використання ресурсів [4, с. 72–73]. Дослідники відзначають мобільність і гнучкість малих сільськогосподарських підприємств, їх схильність до впровадження інновацій [1, с. 243; 3, с. 15; 10, с. 39]. Натомість А. Збарська й О. Талавира вказують на низьку їх життєздатність [2, с. 110].

Дослідники зазначають, що в економічно розвинених країнах у сільському господарстві малий бізнес має не стільки економічне, скільки соціальне значення. Його представники беруть участь у трудовому вихованні й професійній орієнтації молоді, сприяють утвердженню укладу, пов'язаного зі сімейними цінностями, гармонією з навколишнім середовищем, допомагають соціальному благоустрою сільських територій [4, с. 265; 10, с. 42; 11, с. 293], тому суспільство має бути зацікавлене в їх розвитку. Однак економічна політика в нашій країні досі не відображала інтересів малих сільгоспвиробників [9, с. 33].

У наукових публікаціях показано чинники, що впливають на розвиток малих сільськогосподарських підприємств, причому їх вплив здебільшого негативний. Серед них – нестабільна макроекономічна політика, труднощі зі забезпеченням фінансування, низький техніко-технологічний рівень виробництва, нерозвиненість інфраструктури АПК, криміногенність зовнішнього середовища тощо [2, с. 119-120; 6, с. 35; 8, с. 94]. Автори обґрунтовують заходи, спрямовані на вирішення проблем малих сільськогосподарських товаровиробників, серед яких виділяють розвиток обслуговуючої кооперації, фокусування уваги на виробництві тих видів продукції, які не є основними в спеціалізації великих структур [2, с. 228; 3, с. 115; 4, с. 56; 11, с. 300]. Водночас програма таких заходів повинна враховувати особливості діяльності господарств у конкретному регіоні, а це вимагає продовження відповідних досліджень.

Постановка завдання. Ми ставили завдання з'ясувати особливості діяльності малих сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області та визначити можливості розвитку сектору аграрної економіки, який вони представляють.

Виклад основного матеріалу. Насамперед з'ясуємо, які структури можуть бути віднесені до малих сільськогосподарських підприємств. Для виокремлення таких дослідники нерідко покликаються на визначення суб'єктів малого підприємництва – юридичних осіб, яке наведене в Господарському кодексі України [2, с. 86; 4; 8, с. 26]. Йдеться про суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро.

Однак такі параметри викликають певні застереження. Сьогодні в галузі знайдеться небагато підприємств, у яких обсяг доходів вимірювався б сотнями мільйонів гривень, а використання сучасної потужної техніки дає змогу обробляти значні площі сільгоспугідь, залучаючи всього кілька десятків працівників. Натомість мале аграрне підприємництво асоціюється насамперед із невеликим господарством.

Тому, враховуючи реалії економічної системи України, зокрема аграрного її сектору, вважаємо за доцільне орієнтуватися на класифікацію сільськогосподарських підприємств, яку застосовує Державна служба статистики. Згідно з Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств, затвердженими наказом Держкомстату від 09.11.2011 № 289, до середніх і великих належать сільськогосподарські підприємства, розмір яких дорівнює або перевищує порогові значення хоча б за одним із таких критеріїв: площа сільськогосподарських угідь – 200 га; поголів'я великої рогатої худоби – 50 голів; поголів'я свиней – 50 голів; поголів'я овець або кіз – 50 голів; поголів'я птиці – 500 голів; кількість працюючих у сільському господарстві – 20 осіб; обсяг виручки від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства – 150 тис. грн. Виходячи з цього, підприємство, розмір якого менший від усіх зазначених порогових показників, є малим сільськогосподарським підприємством [5, с. 6–7].

Окремі зі зазначених параметрів можуть видаватися дискусійними, зокрема щодо обсягу виручки. Однак Державна служба статистики досі продовжує застосовувати зазначену методику для виокремлення малих підприємств. Великі й середні сільськогосподарські підприємства зобов'язані звітувати за статистичною формою № 50-сг, малі – за формою 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві».

Використання матеріалів Держстату дає змогу встановити основні характеристики і результати діяльності малих сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Наведені в табл. 1 дані свідчать, що протягом останніх років їх кількість та обсяги використовуваних ними ресурсів збільшувалися.

Усього в Івано-Франківській області у 2014 р., за даними Держстату України, здійснювали діяльність 644 сільськогосподарські підприємства [7, с. 32]. Із-поміж них до категорії малих належали 534 суб'єкти господарювання, переважну більшість з яких становили фермерські господарства. Слід зазначити, що не всі фермерські господарства є малими підприємствами, окремі з них звітують за статистичною формою № 50-сг.

Протягом останніх років помітно зросла площа угідь, використовуваних малими сільськогосподарськими підприємствами області. На них працює кожен п'ятий зайнятий у підприємствах галузі працівник. У 2014 р. на 100 га сільськогосподарських угідь у малих агропідприємствах області припадало 4,6 працівника, тоді як у великих і середніх – 2,4, тобто малий аграрний бізнес є важливим джерелом створення робочих місць.

Таблиця 1

Динаміка кількості малих сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області та обсягів використовуваних ними ресурсів*

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2011 р., %, +/-п.
Кількість підприємств	416	447	548	534	128,4
Середньооблікова кількість працівників, зайнятих у с.-г. виробництві, осіб	958	834	1317	961	100,3
До загальної їх кількості в усіх с.-г. підприємствах області, %	19,7	19,6	29,3	21,6	+ 1,9 п.
Площа с.-г. угідь, тис. га	12,2	14,9	19,1	20,9	171,3
До загальної їх площі в усіх с.-г. підприємствах області, %	11,1	11,0	12,7	12,4	+ 1,3 п.
Виручка від реалізації с.-г. продукції і послуг, млн грн	43,3	50,8	273,2	150,9	в 3,48 раза
До загального її обсягу в усіх с.-г. підприємствах області, %	3,2	2,7	13,1	3,8	+ 0,6 п.
Виручка від реалізації с.-г. продукції, млн грн	41,7	50,1	249,5	149,4	в 3,57 раза
До загального її обсягу в усіх с.-г. підприємствах області, %	3,1	2,7	12,3	4,9	+ 1,8 п.

*Розраховано за даними статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за відповідні роки.

Водночас на малі підприємства у 2014 р. припадало всього 3,8 % виручки від реалізації сільськогосподарської продукції і послуг, одержаної всіма агропідприємствами області. Загальний обсяг доходів цих господарств зростає, але їх роль у системі аграрного виробництва регіону залишається не надто помітною. Привертає увагу різке коливання в динаміці окремих вартісних показників функціонування малих сільськогосподарських підприємств. У цьому певною мірою відображаються проблеми з отриманням достовірної інформації про їх діяльність через надавану статистичну звітність.

Порівняння частки використовуваних земельних ресурсів і працівників та виручки від реалізації сільськогосподарської продукції вказує на те, що економічна ефективність агровиробництва в малих господарствах значно нижча, ніж у середніх

і великих товаровиробників. Розрив у показниках ефективності використання земельних і трудових ресурсів між малими та середніми й великими сільськогосподарськими підприємствами області попри деяке зменшення залишається кількарізним (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність функціонування малих сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області*

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2011 р., %, +/- п.
Виручка від реалізації с.-г. продукції на 1 га с.-г. угідь, грн: малі підприємства	3418	3362	13067	7148	209,1
великі й середні підприємства	11733	14850	13521	19584	166,9
Виручка від реалізації с.-г. продукції на одного працівника, грн: малі підприємства	43,5	60,1	189,4	155,5	в 3,57 рази
великі й середні підприємства	329,8	525,1	559,1	826,1	250,5
Рівень рентабельності с.-г. діяльності, %: малі підприємства	19,0	32,8	11,1	21,2	+ 2,2 п.
великі й середні підприємства	31,9	37,6	26,3	50,4	+ 18,5 п.

*Розраховано за даними статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за відповідні роки.

Загалом основна діяльність малих сільськогосподарських підприємств області є рентабельною. Завдяки цьому й мало місце певне розширення їх діяльності. Однак показники рентабельності у цих підприємствах були значно нижчими, ніж у великих і середніх, тобто за багатьма параметрами вони їм поступаються.

Виправити ситуацію малі сільськогосподарські підприємства можуть, знайшовши вигідніші для себе ринкові ніші. Результати пошуку таких ніш відображають зміни в реалізації господарствами окремих видів сільськогосподарської продукції. Протягом останніх років спостерігається тенденція до зростання обсягів реалізації цими підприємствами більшості основних видів продукції (табл. 3).

Доволі високими темпами зростали протягом останніх років обсяги реалізації малими сільськогосподарськими підприємствами зерна і продукції технічних культур (сої, ріпаку, цукрового буряку). У такий спосіб господарства реагували на

вигідну ринкову кон'юнктуру, оскільки на зазначену продукцію існує стійкий попит. Основними ж її виробниками залишаються великі підприємства, з якими меншим за розмірами господарствам у відповідних галузях конкурувати доволі складно.

Таблиця 3

Реалізація окремих видів продукції малими сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області, %*

Продукція	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Обсяг реалізації, тис. т				
Зерно	1,5	9,5	8,5	18,2
Соя	0,0	0,7	1,4	3,4
Ріпак	1,1	2,8	2,5	5,5
Цукровий буряк	0,1	0,8	0,0	5,8
Картопля	0,2	0,7	0,9	0,8
Овочі	0,8	0,5	0,7	0,9
Плоди	2,6	2,1	1,6	0,0
Велика рогата худоба	1,0	1,0	2,0	2,1
Свині	1,5	2,4	2,2	2,5
Молоко	2,8	2,5	2,4	2,4
Яйця, млн шт.	0,1	1,5	4,2	4,5
Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізації продукції підприємствами області, %				
Зерно	1,0	3,8	2,9	4,0
Соя	0,0	9,1	13,6	18,5
Ріпак	5,9	6,6	4,4	7,8
Цукровий буряк	0,5	1,3	0,0	7,0
Картопля	22,2	35,0	31,0	28,6
Овочі	18,4	8,6	12,3	15,3
Плоди	66,7	56,8	57,1	0,0
Велика рогата худоба	55,3	55,6	55,6	52,5
Свині	5,9	8,5	6,7	6,7
Молоко	30,8	22,5	20,0	19,8
Яйця	0,0	0,2	0,7	0,8

*Розраховано за даними статистичних бюлетенів «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» та «Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами» за відповідні роки.

Високою є частка малих підприємств у реалізації картоплі, овочів, а до 2014 р. – і плодів. Це трудомістка продукція, до виробництва якої великі підприємства не проявляють значного інтересу. Вирощування картоплі, овочів, плодкових культур може забезпечити значні доходи з розрахунку на одиницю земельної площі, тому воно є вигідним для невеликих за розмірами землекористування підприємств, які мають змогу залучити необхідну кількість працівників.

Доволі значущою є роль малих сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області у формуванні пропозиції продукції скотарства. На них останніми роками припадала понад половина обсягу реалізації великої рогатої худоби підприємствами області. Певною мірою це пов'язано з виконанням функції посередників – окремі підприємства скуповували для перепродажу худобу в господарствах населення. Однак спостерігаємо негативну тенденцію до зменшення обсягів реалізації молока малими підприємствами, хоча їх частка у формуванні пропозиції молочної сировини залишається вагомим.

В Івано-Франківській області функціонують потужні птахофабрики яєчного напрямку, тому частка малих підприємств у реалізації цієї продукції є незначною. Попри це обсяги її продажу останніми роками зростали, що свідчить про спроможність малого аграрного бізнесу знаходити вигідні ринкові ніші, задовольняти попит на тих ринкових сегментах, до яких не проявляють інтересу великі підприємства. Такого самого висновку можна дійти, аналізуючи процеси, що відбуваються у свинарстві.

Важливим індикатором ринкових позицій суб'єктів підприємницької діяльності є рівень цін, за якими вони реалізують свою продукцію. Ми порівняли ціни реалізації основних видів продукції різними за розмірами сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області. Аналіз не показав чіткої закономірності, на основі якої можна було б дійти висновку про очевидні переваги чи недоліки малих підприємств у формуванні цін продажу їхньої продукції. Можна виділити значно вищу середню ціну продажу свиней малими підприємствами, що пояснюється асортиментом продукції – невеликі господарства більше реалізовували порослят за доволі високою ціною за одиницю живої ваги. Натомість за значно нижчими цінами малі підприємства продавали молоко, що свідчить про низьку конкурентоспроможність молочного скотарства в цій категорії господарств.

З'ясовано, що реалізація тих видів продукції, за якими частка малих підприємств у формуванні їх пропозиції була порівняно високою (картопля, овочі відкритого ґрунту, велика рогата худоба, молоко), відбувалася за відносно нижчими цінами. Отже, малі сільськогосподарські підприємства або самі пропонували нижчі ціни для утримання ринкових позицій, або змушені були погоджуватися на них під тиском з боку покупців.

Збільшення кількості малих сільськогосподарських підприємств має сприяти вирішенню соціально-економічних проблем села. Найбільш перспективним напрямом розвитку цього сегмента аграрної економіки є трансформація в малі підприємства найрозвиненіших особистих селянських господарств [1, с. 246; 2, с. 178]. Тоді розвиток малих підприємств компенсуватиме втрати від скорочення виробництва в господарствах населення.

Висновки. Малі сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області протягом останніх років помітно збільшили площу використовуваних угідь, нарощували обсяги реалізації основних видів сільськогосподарської продукції. Це свідчить про їх спроможність знаходити вигідні для себе ринкові ніші, ефективно функціонувати в існуючих умовах. Розвиток цих підприємств має важливе соціальне значення, оскільки вони створюють робочі місця в сільських населених пунктах, розширюють пропозицію агропродовольчої продукції.

Однак роль малих підприємств у формуванні пропозиції сільськогосподарської продукції в регіоні залишається невеликою. Відносно високою є їх частка в реалізації картоплі, овочів, продукції скотарства. Тим самим вони орієнтуються на виробництво трудомісткої продукції, до якої не проявляють інтересу великі сільськогосподарські підприємства. Такий підхід до організації їх діяльності слід вважати перспективним. Раціональним варіантом розвитку малих сільськогосподарських підприємств є формування ними пропозиції продукції за асортиментом і каналами її реалізації, які сьогодні сконцентровані переважно в особистих селянських господарствах.

Бібліографічний список

1. Гальцова О. Л. Малий бізнес: стан та перспективи розвитку в агропромисловому комплексі / О. Л. Гальцова // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 243–248.
2. Збарська А. В. Управління розвитком малих форм господарювання на селі : монографія / А. В. Збарська, О. М. Талавира. – Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2015. – 448 с.
3. Костирко І. Г. Кооперація та інтеграція малих підприємств аграрної сфери: теорія, методологія, практика : монографія / І. Г. Костирко, А. І. Бурак. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 192 с.
4. Макаренко Ю. П. Малі форми господарювання в аграрному виробництві / Ю. П. Макаренко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 296 с.
5. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – К. : [Б. в.], 2011. – 21 с. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/289/metod.pdf.
6. Назаркевич О. Б. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки малих сільськогосподарських підприємств в Україні / О. Б. Назаркевич // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 1. – С. 33–37.
7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2014 рік : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [Б. в.], 2015. – 85 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
8. Ткачук Г. Ю. Формування конкурентоспроможності малих підприємств агробізнесу : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / Г. Ю. Ткачук. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 200 с.
9. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика : монографія / Т. І. Яворська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 386 с.
10. Янченко З. Б. Інноваційні процеси в діяльності малих аграрних підприємств / З. Б. Янченко // Агроінком. – 2013. – № 4–6. – С. 38–42.
11. Яців І. Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І. Б. Яців. – Львів : Український бестселер, 2013. – 427 с.

Соловей Ю. Малі сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області: стан і перспективи розвитку

Розглянуто тенденції розвитку малих сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Показана їх роль у формуванні пропозиції товарної сільськогосподарської продукції. Відзначено порівняно низький рівень ефективності виробництва продукції в цих підприємствах. Визначено перспективи розвитку малих сільськогосподарських підприємств в окремих галузях аграрного виробництва.

Ключові слова: малі сільськогосподарські підприємства, ефективність, конкуренція, реалізація, сільськогосподарська продукція.

Solovei Yu. Small agricultural enterprises of Ivano-Frankivsk region: conditions and prospects of development

The work studies tendencies of development of small agricultural enterprises of Ivano-Frankivsk region. The author reveals their importance in creation of supply of agricultural products. The research proves rather low level of production efficiency at the enterprises and outlines prospects of development of small agricultural enterprises in some branches of agrarian production.

Key words: small agricultural enterprises, efficiency, competition, sale, agricultural products.

Соловей Ю. Малые сельскохозяйственные предприятия Ивано-Франковской области: состояние и перспективы развития

Рассматриваются тенденции развития малых сельскохозяйственных предприятий Ивано-Франковской области. Показана их роль в формировании предложения товарной сельскохозяйственной продукции. Отмечен сравнительно низкий уровень эффективности производства продукции в этих предприятиях. Определены перспективы развития малых сельскохозяйственных предприятий в отдельных отраслях аграрного производства.

Ключевые слова: малые сельскохозяйственные предприятия, эффективность, конкуренция, реализация, сельскохозяйственная продукция.